

УСХОДНЯЯ СЫРАВІННАЯ ПРАВІНЦЫЯ СВІДЭРСКАЙ КУЛЬТУРЫ: ДА ПАСТАНОЎКІ ПРАБЛЕМЫ

Белабровік Дзмітрый Алегавіч
магістр гістарычных навук
(г. Магілёў, Беларусь)

З выяўленнем шэрагу свідэрскіх помнікаў на тэрыторыі Верхняга Падняпроўя адначасова паўстала пытанне аб іх лакальнасці. На момант, калі да свідэрскай культуры ўключалі толькі тры стаянкі (Янава-1, -2, Баркалабава), В.Ф. Капыцін адносіў іх да “аднаго з лакальных варыянтаў” свідэра [3, с. 29]. Пры гэтым адзначана не было, якія існуюць лакальныя варыянты наогул і якімі крытэрыямі карыстаўся магілёўскі даследчык пры вылучэнні лакальнасці.

Пытанні лакальнасці свідэра неаднаразова ўздымаліся рознымі навукоўцамі. Так, Л.Л. Залізняк разглядаючы свідэрскія помнікі на Палессі вылучаў там дзве лакальныя групы: заходнюю і ўсходнюю, зыходзячы з такіх крытэрыяў як тып нуклеуса, роля пласціны як нарыхтоўкі, тыпалогія разцоў, форма наканечнікаў [2, с. 75–76]. Украінскі даследчык таксама падзяліў стаянкі па суадносінах наканечнікаў стрэл (вербалістныя, чаранковыя, са слабавылучаным чаранком) на чатыры групы. Стаянкі Верхняга Падняпроўя (Горкі, Янава-1) таксама былі ўлічаны і размеркаваны па групам: Янава-1 была аднесена да другой групы (помнікі з чаранковымі наканечнікамі) [2, с. 73], а Горкі – да чацвёртай (да якой адносіліся помнікі, дзе з выразнай серыяй наканечнікаў са слабавылучаным чаранком і чаранковымі, і адзінкавымі вербалістнымі) [2, с. 74].

Вылучаў два тыпы свідэрскіх помнікаў Р. Шыльд. Такое дзяленне было заснавана на суадносінах разцоў і скрабкоў на помніку [5, с. 321]. Але Л.Л. Залізняк адзначыў, што суадносіны скрабкоў і разцоў – гэта перш за ўсё адлюстраванне функцыянальнай спецыфікі помніка [2, с. 75].

Інакш да пытання лакальных асаблівасцей свідэрскай культуры падышоў польскі даследчык К. Шымчак. Ён пры разглядзе свідэрскай культуры адзначаў, што нягледзячы на вялікую тэрыторыю распаўсюджвання свідэру, традыцыя апрацоўкі крэменю даволі аднастайна [7, с. 56]. У арэале культуры польскі навуковец называе пяць сыравінных правінцый: паўночна-ўсходняя, сярэднепольская, паўднёва-заходняя, заходняя і паўднёва-ўсходняя [6, с. 4; 7, с. 56, 58]. Верхняе Падняпроўе не ўключана ў арэал свідэрскай культуры. Але адзначым, што

на момант вылучэння сыравінных правінцый на Падняпроўі да свідэру адносілі толькі тры стаянкі.

Кожная з вылучаных ім правінцый характарызуецца своеасаблівай сыравінай. Для заходняй правінцыі характэрна карыстанне крэйдавым краменем з тэрыторыі Вялікапольшчы. У межах паўднёва-заходняй правінцыі выкарыстоўвалі крэмень з юрскіх адкладанняў. Носьбіты свідэрскай культуры ў межах паўднёва-ўсходняй правінцыі скарыстоўвалі крэйдавы крэмень з Валыні. На тэрыторыі сярэднепольскай сыравіннай правінцыі выкарыстоўвалі крэмень шакаладнага колеру. А паўночна-ўсходняя правінцыя характарызуецца выкарыстаннем мясцовага крэйдавага крэменю.

Можна бачыць, што польскі даследчык падыйшоў да пытання лакальных асаблівасцей свідэру грунтуючыся на выкарыстанай сыравіне. Тут варта ўгадаць погляд А.М. Сарокіна, які адзначае, што матэрыялы помнікаў, якія падалены адзін ад аднаго, заўсёды будуць адрознівацца, нават пры ўмове што іх пакінулі адны і тыя ж групы насельніцтва, асабліва, такога рухомага, як паляўнічыя на паўночнага аленя [4, с. 145]. Гэта даследчык тлумачыў такімі аргументамі, як адсутнасць стандартызацыі ва ўмовах ручной вытворчасці, што ў выніку прыводзіць да адхілення ад нормы і выкарыстанне рознай сыравіны. Бо, нават, знешне падобная сыравіна, якая паходзіць з розных месцаў, можа прынцыпова адрознівацца па сваіх пластычных і тэхнічных характарыстыках, якія на візуальным узроўні не бачны [4, с. 145–146]. Варта прывесці заўвагу Н.М. Гурынай, што ў межах аднаго паселішча можна сустрэць вырабы майстра і пачаткоўца і, як вынік, адхіленне ад нормы [1, с. 60].

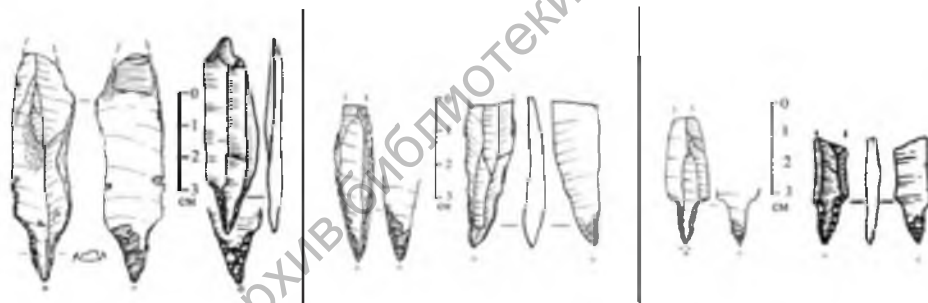
Аналіз калекцый дае магчымасць параўнаць свідэрскае тэхнакомплексы Верхняга Падняпроўя з класічнымі свідэрскімі помнікамі ў Літве, Польшчы Заходняй Беларусі і Украіне. Галоўнае адрозненне – памеры артэфактаў і менш якасная апрацоўка, што, на нашу думку, з'яўляецца следствам выкарыстання мясцовай сыравіны. У асобных выпадках, калі форма канкрэцыі была даволі правільнай, а памеры – буйныя, то артэфакты атрымліваліся ідэнтычныя аналагам з класічных помнікаў. Так, з табліцы (мал. 1; 2) бачна, што артэфакты з роз-

ных помнікаў Верхняга Падняпроўя аналагічны артэфактам з помнікаў Польшчы, Літвы, Украіны і Заходняй Беларусі.

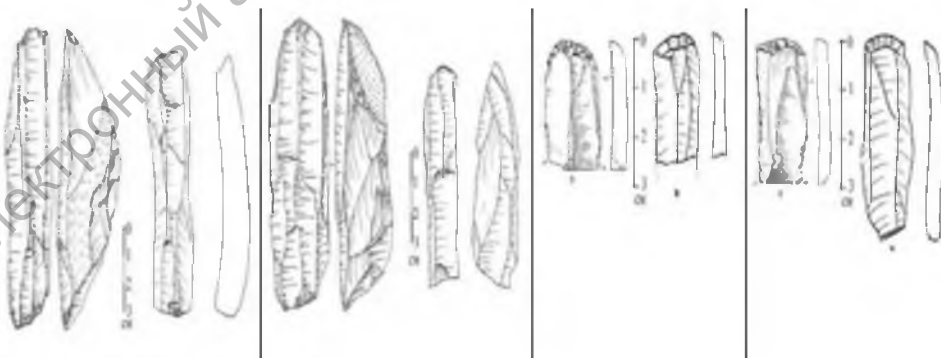
Назіраюцца адрозненні і ў тыпалагічным складзе калекцый. Так, у калекцыях Верхняга Падняпроўя часцей сустракаюцца вуглаватыя разцы, у той час, як у заходнім арэале дамінуюць сярэдзіныя. Вербалісныя наканечнікі амаль не сустракаюцца (за выключэннем асобных пунктаў), а на стаянках Захаду Беларусі, Польшчы, Літвы, Украіны яны не саступаюць па колькасці чаранковым. Адваротная сітуацыя з сякучымі прыладамі працы – на Беларускай Падняпроўі яны сустракаюцца значна часцей, чым на астатнім арэале свідэрскай культуры. Але, як неаднаразова адзначалася, такія адрозненні адлюстроўваюць перш за ўсё гаспадарчую спецыфіку. Можна пагадзіцца з меркаваннем шэрагу даследчыкаў, якія лічаць, што засяленне рэгіёна свідэрамі адбывалася на прыканцы фінальнага палеаліту ці пачатку мезаліту. А менавіта тады адбываліся значныя змены ў навакольным асяроддзі і пачалі распаўсюджвацца сасновыя масівы. На нашу думку, распаўсюджванне вуглавых разцоў ва ўсходнім арэале свідэраў таксама выклікана зменай навакольнага асяроддзя.

Адзначым, што для свідэрскай помнікаў на тэрыторыі Верхняга Падняпроўя, дзе за выключэннем адзіных выпадкаў, калі выкарыстоўвалася імпартная сыравіна, уласціва выкарыстанне сожскага крэйдавага крэменю. Гэта, як адзначалася раней, наклала свой адбітак на свідэрскае індустрыю. Рэгіянальная абмежаванасць выкарыстання сожскай сыравіны, наяўнасць агульных прыкмет на тэрыторыі Беларускага Падняпроўя дазваляе нам вылучыць гэты рэгіён у яшчэ адну сыравінную правінцыю ў арэале свідэрскай культуры. Так як разгледжаная намі група помнікаў з'яўляецца самай усходняй, то сыравінная правінцыя мусіць мець назву «ўсходняя» (іншыя сыравінныя правінцыі ў пераважнасці таксама маюць назву, адпаведную бакам свету).

Вылучаная намі ўсходняя сыравінная правінцыя свідэрскай культуры тэрытарыяльна ахоплівае цэнтральную і ўсходнюю частку Магілёўскай вобласці, паўночна-цэнтральную і ўсходнюю частку Гомельскай. Помнікі пераважна гуртуюцца ў басейнах рэк Сож і Дняпр, дзе вядома значная колькасць выхадаў крэйда-мергельных парод на паверхню.

Мал. 1. Наканечнікі стрэл (злева – з помнікаў Беларускага Падняпроўя, справа – з заходняга арэалу свідэрскай культуры)

Мал. 2. Нуклеусы (злева – з помнікаў Беларускага Падняпроўя, справа – з заходняга арэалу свідэрскай культуры)

ЛІТАРАТУРА

1. Гурина, Н. Н. Опыт первичной классификации кремневых наконечников стрел / Н. Н. Гурина // Орудия каменного века. – Киев : Наук. думка, 1978. – С. 57–70.
2. Зализняк, Л. Л. Охотники на северного оленя Украинского Полесья эпохи финального палеолита / Л. Л. Зализняк. – Киев : Наук. думка, 1989. – 176 с.
3. Копытин, В. Ф. Памятники финального палеолита и мезолита Верхнего Поднепровья / В. Ф. Копытин. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 1991. – 88 с.

4. Сорокин, А. Н. На переломе эпох / А. Н. Сорокин, С. В. Ошибкина, А. В. Трусов. – М. : Гриф и К, 2009. – 388 с.
5. Schild, R. Pozny paleolit / R. Schild // Prahistoria ziem polskich. Paleolit i Mezolit. T. I. / Edited by W. Chmielewski, W. Hensl. – Wrocław, Warszawa, Krakow, Gdansk. 1975. – S. 159–338.
6. Szymczak, K. Północno-wschodnia prowincja surowcowa kultury swiderskiej / K. Szymczak. – Łódź: Wydawnictwo uniwersytetu łódzkiego, 1992. – 178 s.
7. Szymczak, K. Epoka kamienea Polski północno-wschodniej na tle środkowoeuropejskim / K. Szymczak. – Warszawa: Historia pro futuro, 1995. – 191 s.